

VELİYÜDDİN EFENDİNİN ÇİÇEK ve LÂLE MERAKI

Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver

Pek zevkli ve müreffeh bir hayat süren Şeyh-ül İslâm ve kütüphane sahibi Hattat Veliyüddin Efendi'nin çiçeklere ve bilhassa lâlelere merakını XVIII. asırda yazılmış lâle risalelerinden öğreniyoruz. Bu hususda en mühim kaynaklardan biri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Rıza Paşa kısmında 1498 T. de kayıtlı, Tabib Mehmet Aşkı Efendi'nin «Esami-i Lâle» eseridir. Burada lâle isimleri alfabe sırasıyla sıralanmıştır. İsimlerini verdiğimiz lâlelerin yanında sahibi olan Veliyüddin Efendi çok yerlerde böyle zikrolunuyor :

Şeyh-ülislâm-ı esbak Veliyüddin Efendi
Velehu
Veliyünniam Esbak Veliyüddin Efendi
Veliyüddin Efendi

Lâle ve çiçek mecmualarında hep Veliyüddin Efendi'nin lâlelerinden bahis geçer. Diğer çiçeklere de merakı malûm. Muasırlarının dikkat nazarını çeken lâleye olan sevgisi ve 29 çeşit lâleye merak etmesi. Fakat bizim bulduklarımız 22 dir. Çiçeğe merak sardığı zaman gençliğine ve lâle devri denen lâle asrımızda Üçüncü Sultan Ahmet ve Birinci Sultan Mahmut zamanlarına rastlar. O zaman lâleye çılgınca iptila malûm. Yalnız konağı ve sarayı nerede, yalısı mahallini bilmiyoruz. Herhalde lâleleri bahçesinde yetiştirdi. Yerini Lâle mecmuaları yazmıyor.

Lâkin lâle, cinsleri ve yetiştiricileri ve isimleri hakkında bize en esaslı bilgiyi veren Hekim Mehmet Aşkı Efendi bilhassa Veliyüddin Efendi'den Veliyünniam-ı Esbak diye lütuflarını görmüş biri olarak zikrediyor. Lâle isimleri bu nüshada pek güzel yazılmıştır. Veliyüddin'e ait bunda 10 tane var. Yine Mehmet Aşkı'nın «Risale-i Takvim-i Lâle» eserinde aynı isimde Veliyüddin Efendi lâlelerini daha tafsilâtiyle bir cedvel halinde sıralıyor. Bunun güzel bir nüshasında, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde T. 6687 de zikrolunuyor.

Ne de olsa birbirinden farklı nüshalardır. Bu numaradaki daha büyükcedir ve 22 tane Veliyüddin Efendi lâlesini ihtiva ediyor.

Her iki nüshanın lâlelerini bir araya topladık.

Yetiştirdiği lâleleri «Esami-i Lâle» eserinde muasır Tabib Mehmet Aşkı Efendi böyle sıralıyor:

- Afıtab-ı Gülşen
- İ'caz-ı Gülşen
- Bedi-i Çimen

- Beşir-i İkbal
- Peymane-i Lâ'leyn
- Piraye-i Ferah
- Bültend - i Turuncu
- Pertev-i Hurşid
- Refi - üş Şân
- Sâgar-ı Erguvan
- Kerem-i İlâh
- Lübbü Gülşen
- Lem'arız
- Lem'a-i Yakut
- Matla-i Hurşit
- Muhtârı Gülşen
- Nahl-i İşve
- Nahl-i Dilkeş
- Nahl-i Latif
- Nimet-i Celil
- Nihal-i İşve

Risale-i Takvim-i Lâle'de her birinin tavsifi verilmektedir; Meselâ «Afitab-ı Gülşen»in izahları böyledir.

Lâlenin ismi : Afitab-ı Gülşen

Tohum sahibi : Şeyhülislâm-ı Esbak Veliyüddin Efendi

Nakışları : Mücella gögez beyaz mülevven

Sâgarın resmi :

Fetile-i Derûn : Siyah

Kitabe-i Derûn : Beyaz

Berk-i Derûn : Kasır

Kaddi : Mutavassıt

Mizaçları : Gayet metin ve küşadi asır

Derece : Karib-i âlâ

Esami-i lâle'de bu cinsin tavsifi daha muhtasardır. Böyle yazılı :

Afitab-ı Gülşen tavsifi : Mor fitilli, koyu göz, beyaz ile mülevven gayet-ül gaye metin ve mücella, cüz-i derun berkleri kasırca ve küşad'ı asırca alâlardandır.

Diğerlerinin tavsiflerini, bahsi uzatmamak için vermiyeceğiz. Yukarıda kütüphane ve numaraları yazılan eserlerden aranabilir.